

مروری بر اهمیت رفتار توده ای و توجه به آن در طراحی فضاهای عمومی شهری

روح اله رحیمی

دکتری معماری، استاد دانشگاه و استادیار دانشگاه مازندران

r.rahimi@umz.ac.ir

محمد فرید فریرزاده (نویسنده مسؤول)

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته معماری دانشگاه مازندران

mffarirzadeh@gmail.com

چکیده

محیط پیرامون، تأثیری شگرف بر رفتارهای افراد دارد. در حوزه شهرسازی و معماری، نوع اسکان و المان های توصیفی آن می تواند در سبک زندگی و شیوه تعاملات اجتماعی افراد در جامعه تأثیرگذار باشد. علاوه بر نوع و شکل مسکن، عوامل و شیوه های طراحی نیز در رفتار افراد تأثیرگذار است. این عوامل در کنار نوع و شکل طراحی می تواند رفتار انسان را شکل دهد. رفتار اجتماعی و رفتار توده ای دو نوع از رفتار های اثر پذیر از شیوه ها و عوامل طراحی هستند. این مقاله با هدف بررسی اهمیت رفتار توده ای و توجه به آن در طراحی فضاهای عمومی شهری نگاشته شد. در این مقاله گردآوری اطلاعات به روش اسنادی انجام شده و در نهایت برای تجزیه تحلیل اطلاعات جمع آوری شده در حوزه ی مبانی نظری و ارتباط بین وجوه از روش استدلال منطقی و با تکیه بر ادراک و بینش نگارندگان استفاده شده است. نتیجه حاصل آنکه رفتار توده ای شامل ویژگی هاییست که توجه و سازماندهی آنها را مهم می سازد. این ویژگی ها شامل هیجان زدگی توده، تحریک پذیری توده، لحظه ای عمل کردن، تلقین پذیری، زودباوری، گمنامی، خشونت گرایی و خرد گریزی است و بنابراین یک معمار و نیز طراح شهری لازم است توجه خود را به هنگام طراحی به شکل گیری رفتار توده ای و ویژگی هایی آن و اثراتی که توده از طراحی او می پذیرد، مبذول دارد.

واژگان کلیدی: رفتار اجتماعی، رفتار توده ای، فضاهای عمومی، روش های طراحی معماری و شهرسازی

مقدمه

فعالیت‌های انسانی، فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری، در کیفیت بخشی به شهر و فضاهای شهری بسیار موثرند. فعالیت‌های ضروری، تحت هر شرایط و بدون توجه به کیفیت‌های محیط کالبدی رخ می‌دهد، زیرا مردم ناچار به انجام آنها هستند. از طرفی فعالیت‌های اختیاری به هنگام وجود شرایط اقلیمی، جذابیت و دعوت‌کنندگی محیط پیرامون به وقوع می‌پیوندند. دسته سوم فعالیت‌ها یعنی فعالیت‌های اجتماعی، زمانی اتفاق می‌افتد که مردم در فضاهای همسانی تردد کنند. مواردی همچون تماشا کردن، گفت و شنود، تجربه مواجهه با دیگران و مشارکت فعال و غیر فعال را شامل می‌شود. یک شهر خوب، طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اختیاری را عرضه می‌کند. (Gehl, 2004)

انسان به عنوان موجودی فعال و در ارتباط مداوم با محیط پیرامون خود بر دیگران تاثیر گذارده و متقابلاً از آنها تاثیر می‌پذیرد. اثر جمع بر فرد تا حدی است که برخی معتقدند، زیباترین یا زشت‌ترین تمایلات ما هیچ کدام جزئی از یک طبیعت تغییرناپذیر و بیولوژیک نیست؛ بلکه از اجتماع که آفریننده انسان است، نتیجه می‌شود. (ستوده، ۱۳۸۷)

این تاثیرپذیری به حدی است که گاه عکس‌العمل ما نسبت به یک موضوع خاص در تنهایی بسیار متفاوت از هنگامی است که در جمع دیگران قرار می‌گیریم. از سوی دیگر، از آنجا که ما انسانها موجودات اجتماعی هستیم و به یکدیگر وابستگی داریم، رفتار خود را بسته به شرایط، رفتار دیگران و هنجارهای اجتماعی تنظیم می‌کنیم. رفتار ما در تنهایی نیز نتیجه تأثیر پابرجایی است که جامعه در اندیشه و باورهای ما داشته است. ما بسیاری از اعمال را ناشیست میدانیم و در تنهایی نیز از انجام آنها اجتناب می‌کنیم، حتی اگر کسی نباشد که ما را مورد مواخذه قرار دهد. به همین خاطر است که "بیلز" معتقد است "من" حتی موقعی که تنها باشد، باز نوعی بازیگر اجتماعی است؛ زیرا به عنوان یک موجود اجتماعی درباره خود می‌اندیشد و از خلال نقش‌ها و ارزش‌های اجتماعی به تفکر در مورد خود می‌پردازد و نقش خود را ظاهر می‌سازد. (ستوده، ۱۳۸۷)

مطالعه رفتار اجتماعی از آن جا که متداول‌ترین نوع رفتار در فضاهای عمومی است در بحث ما اهمیت دارد. در واقع، تلاش ما طراحان شهری همواره بر این است که بستری فراهم کنیم تا رفتارهای اجتماعی مطلوب به سهولت صورت گرفته و افراد به تعامل صحیح با یکدیگر ترغیب شوند.

بیان مساله

توده در واقع جمعی از افراد اند، که با هدفی مشترک برای مدت زمانی خاص گرد هم آمده‌اند و به سبب حضور و تماس فیزیکی، از یکدیگر تاثیر می‌پذیرند. این هدف مشترک و تماس فیزیکی گاه سبب می‌شود که هیجانات و رفتارهای احساسی بر هم تاثیر گذارده و تا به آن حد افزایش یابد که از کنترل رسمی خارج شده، پیامدهای غیرقابل پیش‌بینی داشته باشد (ستوده، ۱۳۸۷). توده جمعی اثر پذیر از محیط پیرامون خود است که آن محیط به طور مستقیم و غیر مستقیم بر او اثر گذار است. مقوله ساخت و ساز شهری، یک مقوله فرهنگی و اجتماعی است که ریشه در فرهنگ گذشته هر سرزمین داشته و نشانگر نحوه تفکر و نوع زیست یک ملت است. (مزینی، ۱۳۷۵) به عبارت دیگر، معماری هر جامعه در هر دوره از تاریخ، تبلور ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی حاکم بر آن جامعه و متشکل از تفکرات و سنن آنان است. از طرفی نیز، معماری و نحوه ارتباط عناصر معماری، بر رفتار انسان‌ها تأثیر گذاشته و فرهنگ آنان را متأثر می‌نماید. به دیگر سخن، گرچه بناها و فضاها ساخته دست بشر است، ولی خود نیز بر رفتار اجتماعی و فردی آنان اثر می‌گذارد. امروزه معماران به این موضوع پی برده‌اند که فضای فیزیکی دقیقاً همانند حقوق می‌تواند موجب تقویت هنجارها شود. مطالعه معماری نشان می‌دهد که قواعد حقوقی، تنها ابزار بیان اصول و ارزشهای جامعه نیستند، بلکه محیط فیزیکی نیز ممکن است بیانی از اهداف و اصول جامعه باشد. محیط فیزیکی می‌تواند بدون واسطه با هر کسی که آن را مشاهده کند سخن گوید.

قدرت معماری در بیان هنجارها نباید دست کم گرفته شود. حقوق در مقام شکل دادن به هنجارهای اجتماعی، ابزار کاملی نیست و در بسیاری از موارد ناکارآمد است. حقوق برای موفقیت خود باید به مردم شناسانده شود. در واقع مردم باید حقوق را بدانند و به آن پایبند گردند. اما برخلاف آن، معماری جزئی فراگیر از زندگی ما است. معماری می تواند به طور ناخودآگاه در زندگی مردم تأثیر بگذارد؛ بنابراین نیاز به معرفی و شناسانده شدن به مردم را ندارد. مهندسان معماری می توانند فضاهایی ایجاد کنند که مردم را به هم نزدیک یا از هم دور کنند. همچنین می توانند احساس امنیت و راحتی را تقویت کرده، یا اینکه بر شلوغی و روان پریشی افراد اجتماع بیافزایند. تحقیقات روان شناختی، اثر طرح و نقشه بر رفتار و دیدگاه ها را نشان می دهد. (رحمت، ۱۳۹۹)

توجه به رفتار توده ای به عنوان زیرمجموعه ای از رفتار جمعی و همچنین ویژگی های رفتاری توده امر مهمی است که چنانچه طراح معمار و شهرساز به هنگام طراحی خود توجه به آن داشته باشد می تواند در شکل دهی به رفتار های مثبت اجتماعی و شهروندی کمک شایانی کرده و در پیشبرد و ارتقای زیست شهروند و فرهنگ تعاملات اجتماعی اثر گذار باشد.

مبانی نظری

رفتار اجتماعی :

ما انسان ها موجوداتی فعال و در ارتباط مداوم با محیط پیرامون خود هستیم. بر دیگران تأثیر داریم و متقابلاً از آنها تأثیر می پذیریم. ما چه به صورت مثبت (مورد قبول گروه) و چه به صورت منفی (عدم قبول گروه) عمل کنیم؛ در هر دو حال رفتار ما معلول علل اجتماعی است. اثر جمع بر فرد تا حدی است که برخی معتقدند، زیباترین یا زشت ترین تمایلات ما هیچ کدام جزئی از یک طبیعت تغییر ناپذیر و بیولوژیک نیست؛ بلکه از اجتماع که آفریننده انسان است، نتیجه می شود (ستوده، ۱۳۸۷)

این تأثیرپذیری به حدی است که گاه عکس العمل ما نسبت به یک موضوع خاص در تنهایی بسیار متفاوت از هنگامی است که در جمع دیگران قرار می گیریم. از سوی دیگر، از آنجا که ما انسانها موجودات اجتماعی هستیم و به یکدیگر وابستگی داریم، رفتار خود را بسته به شرایط، رفتار دیگران و هنجارهای اجتماعی تنظیم می کنیم. رفتار ما در تنهایی نیز نتیجه تأثیر پابرجایی است که جامعه در اندیشه و باورهای ما داشته است. ما بسیاری از اعمال را ناشیست میدانیم و در تنهایی نیز از انجام آنها اجتناب می کنیم، حتی اگر کسی نباشد که ما را مورد مواخذه قرار دهد. به همین خاطر است که "بیلز" معتقد است "من" حتی موقعی که تنها باشد، باز نوعی بازیگر اجتماعی است؛ زیرا به عنوان یک موجود اجتماعی درباره خود می اندیشد و از خلال نقش ها و ارزش های اجتماعی به تفکر در مورد خود می پردازد و نقش خود را ظاهر می سازد. (ستوده، ۱۳۸۷)

مطالعه رفتار اجتماعی از آن جا که متداول ترین نوع رفتار در فضاهای عمومی است در بحث ما اهمیت دارد. در واقع، تلاش ما طراحان شهری همواره بر این است که بستری فراهم کنیم تا رفتارهای اجتماعی مطلوب به سهولت صورت گرفته و افراد به تعامل با یکدیگر ترغیب شوند.

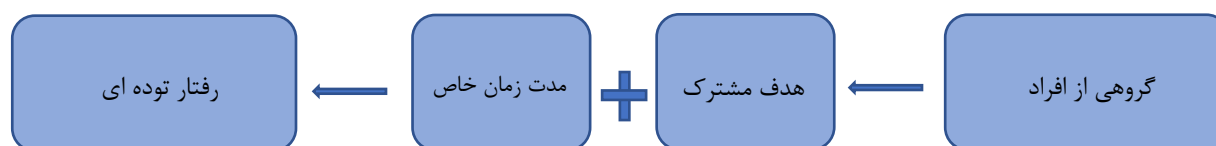
از آنجا که رفتارهای اجتماعی، در ارتباط با دیگران انجام می شود و وظیفه ما طراحان شهری، شناخت و تأثیرگذاری رفتارهای اجتماعی در فضاهای عمومی است، نمی توان تأثیر شرایط پیرامون بر شکل گیری رفتارهای اجتماعی را نادیده گرفت. برای اینکه بتوانیم بستر لازم برای رفتارهای اجتماعی را فراهم کنیم، می بایست عوامل موثر بر شکل گیری این نوع رفتارها را بشناسیم. (عضدانلو، ۱۳۸۶)

رفتار توده ای:

به احتمال قریب به یقین همه ما هنگام عبور از فضاهای شهری به معرکه یا نمایشهای خیابانی برخورد کرده ایم و و به احتمال زیاد در این گونه مواقع نگاهی هر چند گذرا به این معرکه ها انداخته اید حتی اگر علاقه ای به تماشای آن نداشته باشید. تا به حال با خود فکر کرده اید که چرا افراد بسیار متنوعی اطراف این معرکه ها جمع می شوند. به عبارت دیگر بسیاری از افراد، در هنگام گذر خود از فضای شهری و بدون برنامه قبلی، تنها با دیدن جمعیت افرادی که مشغول تماشای این معرکه ها هستند نزدیک رفته و آنها نیز به جمع می پیوندند. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

همان طور که گفتیم تبعیت از دیگران و تأثیر دیگران روی رفتار ما، از عوامل درک کننده در چگونگی بروز و ظهور رفتار می باشد. بنابراین در شکل گیری انواع رفتارهای توده‌ای این تأثیر پذیری مشهود است. در اشکال مختلف رفتارهای توده ای، از دسته های عزاداری محرم، خرید از دست فروش ها، فرار از یک سانحه طبیعی مانند سیل و زلزله و یا حتی در کمک رسانی به آسیب دیدگان سانحه تا سوار و پیاده شدن افراد هنگام استفاده از وسایط نقلیه عمومی، ورزش های دسته جمعی و سفرهای نوروزی، ما به عنوان موجوداتی تأثیر پذیر تحت تأثیر رفتار دیگران برای قرار گرفتن در یک توده هستیم. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

بنابراین می توان گفت، توده جمعی از افراد است که با هدفی مشترک برای مدت زمانی خاص گرد هم آمده اند و به سبب حضور و تماس فیزیکی، از یکدیگر تأثیر می پذیرند. این هدف مشترک و تماس فیزیکی گاه سبب می شود که هیجانات و رفتارهای احساسی بر هم تأثیر گذارده و تا به آن حد افزایش یابد که از کنترل رسمی خارج شده، پیامدهای غیرقابل پیش بینی داشته باشد (ستوده، ۱۳۸۷).

دیگرام (۱): چگونگی شکل گیری رفتار توده ای (ماخذ: نگارنده)

این نوع از تأثیر اجتماعی می تواند حتی مردم عادی را به سوی رفتارهای هیجانی سوق دهد. عضوی از یک توده بودن به فرد اجازه می دهد هویت خود را در گروه پنهان کند، فرایندی که از آن با عنوان فردیت زدایی از آن یاد می شود. این فرایند عواملی از جمله مسئولیت ناپذیری و به تبع آن خسی در میقات بودن و ... را به دنبال دارد. علاوه بر این حضور دیگران به عنوان همدست یا تماشاچی که می توانند نقش تشویق کننده یا مانع را بازی کنند به تنهایی می تواند به انگیزه انجام یک عمل تبدیل شود.

جدول (۱): نظرات جمعی از صاحب نظران در خصوص رفتار توده ای (ماخذ: نگارنده)

گوستاو لوبون (فیلسوف و نویسنده)	رفتار توده‌ای، رفتاری است که در آن افراد به صورت اجتماعی عمل می‌کنند، به طوری که هر فرد، با توجه به شرایط اجتماعی، ممکن است رفتار خود را تغییر دهد.
جورج سیملون (فیزیک‌دان و فیلسوف)	رفتار توده‌ای، نتیجه تعاملات پیچیده بین افراد است که می‌تواند به صورت پیش‌بینی‌ناپذیر و غیرمنطقی عمل کنند.

هانس آیزنر (روانشناس)	رفتار توده‌ای، یک پدیده معقول و قابل پژوهش است و در بسیاری از موارد، به صورتی قابل پیش‌بینی و قابل کنترل است.
الینور اوستروم (روانشناس اجتماعی)	رفتار توده‌ای، نتیجه تعاملات بین افراد است که می‌تواند به صورت هماهنگ و همزمان عمل کنند. این پدیده، می‌تواند در موقعیت‌های مختلفی از جمله تظاهرات، شورش‌ها و حتی در رفتارهای روزمره مشاهده شود.
کارل یونگ (روانشناس و روان‌درمانگر)	رفتار توده‌ای یکی از پدیده‌هایی است که در آن، افراد به صورت گروهی عمل می‌کنند و این عملکرد ممکن است با ویژگی‌هایی همچون تحریک، توجه به هم و ارتباطات اجتماعی همراه باشد.
لئون ترستر (روانشناس اجتماعی)	رفتار توده‌ای می‌تواند به صورتی مضر و خطرناک باشد، به خصوص زمانی که افراد در جمعیتی بزرگ قرار می‌گیرند، اما همچنین می‌تواند منجر به ایجاد تحولات و تغییرات مثبت در جامعه شود.
دوآرد برنز (روانشناس و روان‌درمانگر)	رفتار توده‌ای می‌تواند باعث تغییر شخصیت فرد شود و این تغییر ممکن است در سطح رفتاری، احساسی و حتی شخصیتی باشد.
استنلی میلگرام (روانشناس)	رفتار توده‌ای نتیجه فرآیندی است که در آن، افراد به دنبال انطباق با نظرات و رفتارهای گروهی خود هستند و در نتیجه ممکن است به تصمیماتی برسند که در صورت فردی گرفته نمی‌شد.
ریچارد داوکینز (زیست‌شناس)	رفتار توده‌ای می‌تواند نتیجه انتخابات فردی باشد که توسط افراد در یک جمع انجام می‌شود و این انتخابات ممکن است به صورت ناخودآگاهی صورت بگیرد.
جیمز کولمن (روانشناس)	رفتار توده‌ای می‌تواند نتیجه فرآیندی باشد که در آن، افراد با توجه به واکنش‌های دیگران و تحریک‌های محیطی خود، به یکدیگر تأثیر می‌گذارند و در نتیجه، به صورتی عمل می‌کنند که در صورت فردی عمل نمی‌کردند.
آدلاید آمز (روانشناس)	رفتار توده‌ای می‌تواند نتیجه تعاملات پیچیده‌ای باشد که بین افراد در یک جمع انجام می‌شود و این تعاملات ممکن است به صورت آگاهانه یا ناخودآگاهی صورت بگیرد.

هیجان زدگی توده:

یکی از مهم ترین ویژگی هایی که در ارتباط با توده بیان شده است، هیجان زدگی است. توده جمعی از مردم است که ممکن است بسیار هیجان زده شده و رفتارهای احساسی و هیجانی شدید از خود نشان دهد. اما باید توجه داشت هر توده ای هیجان زده نیست، بلکه هر توده ای قابلیت هیجانی شدن و پتانسیل انجام رفتارهای شدید احساسی را داراست. روزانه صدها و هزاران رفتار توده ای در سطح شهر رخ می دهد، بدون آن که اعضای توده را هیجان زده نماید (اعمالی چون خروج از سینما، ورود و خروج به ورزشگاه و مترو، سینه زنی، سوار و پیاده شدن سر چهار راهها، ترافیک و ...) بدون آن که شواهدی از هیجانی شدن توده مشاهده شود. به طور معمول می توان گفت توده زمانی هیجان زده می شود که مانعی چشمگیر در مقابل حرکت و فعالیت خود ببیند. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

به عبارت دیگر ویژگی هیجان زده بودن توده نباید فقط به معنای منفی آن در نظر گرفته شود. یکی از دلایل هیجان زده بودن توده این است که توده به صحنه آمده است تا احساسات خود را بیان کند (تظاهرات) یا خود را در مقابل خطری احساس می کند که می بایست به سرعت از شر آن خلاص شود (خروج اضطراری از سینما یا استادیوم). (Couch, 1973)

از دیگر دلایل هیجان زده شدن توده در گردهمایی هایی مانند تظاهرات اعتراض آمیز، اینست که افراد به تجربه می دانند که در حین تظاهرات امکان مضروب، دستگیر و حتی کشته شدن وجود دارد. (Couch, 1973)

به همین خاطر رفتار هیجانی از خود نشان میدهد. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

تحریک پذیری توده:

ویژگی دیگری که به توده نسبت داده می شود، تحریک پذیری توده و برانگیخته شدن سریع ناشی از تحریکهای اتفاقی است. اگرچه در برخی توده های وحشت زده، کوچکترین تحریک ها می تواند به صورت تصاعدی رشد کرده و نتایج مخرب به بار آورد، اما همیشه تحریک پذیری توده به خشونت و خراب کاری کشیده نمی شود. (Le bon, 1986)

همواره گفته میشود که توده همچون گوی در دست تحریکات دنیای خارج است. هر چند در ظاهر رفتار توده چنین می نماید، ولی با کمی دقت متوجه می شویم که موضوع پیچیده تر از این است. گرچه توده و رفتار توده ای از شرایط پیرامون خود تاثیر می پذیرد، اما نمی توان این ویژگی را به همه توده ها و در همه شرایط تعمیم داد. زیرا اگر توده همواره تحریک پذیر و چون گوی در دست تحریکات بیرونی میبود، رسانه های جمعی دولتی دارای قدرتی به مراتب بیشتر از افراد تحریک کننده بوده و می توانستند به راحتی از هیجان زدگی جلوگیری کنند و افراد را متفرق گردانند. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

لحظه ای عمل کردن :

یکی از صفات دیگری که به توده نسبت داده می شود، اعمال بدون برنامه ریزی، لحظه ای و ناشی از هیجان زدگی است. ممکن است چنین حالتی در رفتارهای ناشی از هراس جمعی صدق کند، اما این ویژگی نیز به همه توده ها قابل تعمیم نمی باشد. زیرا فرد و توده ای که برای احقاق حق خود به میدان آمده، باید در ذهن خود برنامه ریزی کرده و عمل خود را سازماندهی کرده باشد، پس نمی تواند بدون علت به اعمال ناگهانی دست بزند. از دیگر سو میدانیم که حتی برای انجام خرابکاری و براندازی یعنی ویژگی هایی که به توده نسبت داده میشود. نیز نیاز به برنامه ریزی و سازماندهی می باشد و نه اعمال غیرمترقبه و ناگهانی. (Couch, 1973)

این در حالی است که به سبب غیرقابل پیش بینی بودن، پیامدهای رشد تصاعدی تحریکها گاه در حین انجام رفتار تودهای تصمیم های لحظه ای گرفته شده و به دیگران نیز سرایت کند. اما به هر روی، نمی توان توده را جمعی بی هدف و پرهزج و مرج تصور نمود که تنها بر پایه تصمیمات لحظه ای رفتار می کنند. همواره یک یا چند هدف مشترک و حتی گاه سازماندهی شده وجود دارد که اعضای توده را به یکدیگر پیوند می دهد. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

تلقین پذیری

اعضای توده به دلیل عدم وجود یک راهبری مداوم از سوی شخصی ثابت و عدم وجود الگوهای رفتاری مشخص و مسئولیت پذیری، بیشتر بر اساس تلقین عمل می کنند. در رفتار توده ای غالباً فرد فرصت کافی برای تفکر به پیامدهای رفتار خویش را ندارد از این رو احتمال دارد که به کارهایی دست بزند که در شرایط دیگر از انجامشان خودداری می کند. در نتیجه هر فرد در جهتی که گروه حرکت کند گام برمی دارد یا به اصطلاح همپای دیگران به پیش می رود. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

زودباوری

سرایت سریع جو حاکم بر توده برخی را به این شبهه انداخته است که توده زود باور است ولی سرایت سریع را نباید با زودباوری اشتباه گرفت هر چند احساس ضیق وقت باعث می شود که عضو توده کلیه پیام های رفتار خود را نسنجد و تصمیم های خود را صحیح و مطلق بپندارد اما علی رغم اینکه اعضای توده به راه حل های ارائه شده توسط توده نسبتاً زود اعتماد می کنند اما سوءظن به حرف ها و تبلیغات خارج از توده نشان می دهد که توده جمع زودباوری نیست. (couch, 1973)

به عبارت بهتر توده جمعی زود باور است اما نسبت به تحریک های درونی. گرچه فشارهای خارج از توده می تواند بر رفتار توده ای تاثیر بگذارد، اما الزاماً به زودباوری نسبت به تحریک بیرونی نمی انجامد. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

خردگریزی

دیگر از ویژگی های توده را خرد گریزی می پندارند اما باید توجه داشت که اصطلاح خردگریزی را به سختی می توان برای رفتار توده به کار گرفت در برخی موارد رفتارهایی از توده سر می زند که به ظاهر خردگريزانه و غیرمنطقی می آید. خواه خروج هراسناک و حتی وحشیانه از مکانی عمومی باشد و خواه واکنش های خشمناک از سوی تظاهرکنندگان. نسبت دادن خردگریزی به رفتارهای توده ای بیشتر به این علت است که رفتار منطقی از مخالفین توده رفتاریست که در راستای نظم و هنجارهای موجود باشد و هر رفتاری که خلاف نظم موجود باشد را غیر منطقی و ناهنجار می خوانند. واقعیت امر این است که این صفت را به جمعی منتسب می کنند که به قصد خاصی دور هم جمع شده اند و سعی دارند تا همه چیز در راستای قصد و منظور ایشان پیش رود از این رو از هنجارهای خاصی رفتار خود را شکل می دهند. توده ای که برای تغییر به صحنه آمده را نمی توان بی منطق و خرد گریز نامید از این لحاظ نیز تفاوت شایانی میان فرد و توده دیده نمی شود. توده مانند فرد ممکن است وحشت کرده و از روی هراس رفتارهایی را انجام دهد که با آداب و هنجارهای رایج همخوانی نداشته باشد. به هر روی توده نه جمعی خرد گریز بلکه اجتماعی از افرادی است که به دلیل و منطق خاص خود گرد هم آمده و رفتاری خاص را انجام می دهند اینکه این منطق درونی با هنجارهای اجتماعی و عرف جامعه منطبق نباشد دلیل بر عدم وجود خرد و منطق نیست. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

گمنامی و ناشناسی

همواره گفته می شود در داخل توده فرد احساس هویت شخصی خود را از دست می دهد. هنگامی که فرد خود را جزئی از یک گروه بزرگتر می بیند در آن رفتار شخصی اش چشمگیر نیست. به همین دلیل پاسخ های عاطفی اش بیش از پیش از قید و بند رها می شود.

به عبارت دیگر اینطور قضاوت می‌شود که ناشناسی به آنها امکان می‌دهد که آزادانه تر و بی‌پروا تر از مواقع عادی رفتار کنند و چنین به نظر می‌رسد که احساس مسئولیت در قبال برخی اعمال نادرست را از دست داده‌اند.

به عبارت بهتر توده نه جمعی بی‌هویت بلکه مجموعه‌ای از افرادی است که هویت واقعی و اهداف و مقاصد خود را بی‌پرده اعلام می‌دارند. اینکه افراد درون توده احساس مسئولیت فردی نسبت به پیامدهای بد رفتار توده‌ای را ندارند به معنای فراموشی هویت و احساس ناشناسی نیست در واقع فرد خود را جزئی از مجموعه‌ای می‌داند که آن مجموعه مسئول تمامی نابهنجاری‌ها و نتایج مخرب است بنابراین بدون احساس شرمندگی رفتارهایی که واقعاً در درون خواستار آن است را انجام می‌دهد این موضوع را نباید هویت زدایی و گمنامی پنداشت. (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱)

پیشینه پژوهش

ترکمان و همکاران در پژوهش خود تحت عنوان پاتوق، فضای جمعی شهری و معماری و محل تعاملات اجتماعی و فرهنگی (نمونه موردی شهر برازجان) نشان دادند: فضایی مانند پاتوق شهری به عنوان یک فضای عمومی شهری در محله باعث اجتماع پذیری می‌شود. این اجتماع پذیری در فضای همگانی که افراد محله در آن جمع می‌شوند تا وقت خودشان را در آن بگذرانند، باعث شکل‌گیری دید چهره به چهره میان افراد محله و آشنایی و در نهایت تعامل اجتماعی در بین افراد محله خواهد شد. این امر سبب افزایش صمیمیت، امنیت ایمنی و در نهایت نفوذ پذیری می‌شود. البته این اتفاق با طراحی پاتوق محله‌ای که بستر رفتارها و فعالیت‌های متنوع باشد و توانایی و استطاعت پذیرش و رفتارهای دلخواه افراد محله را داشته باشد به وقوع می‌پیوندد. بنابراین ایجاد فضاهای تفریحی ورزشی، و فعالیت‌های گروهی در کنار فضاهای فرهنگی، آموزشی و مذهبی برای سنین و جنسیت‌های مختلف با توجه به فرهنگ بومی منطقه در طراحی محله جهت نفوذپذیری و اجتماع پذیری و افزایش تعاملات اجتماعی بسیار موثر می‌باشد.

جامه‌بزرگ و همکاران در پژوهش خود تحت عنوان بررسی سازمان فضایی و کالبدی محله‌های تاریخی شهر همدان در دوره قاجار و تأثیر آنها بر توسعه روابط نشان دادند: مؤلفه‌های مشارکت، هویت، حس تعلق و امنیت بر افزایش سطح تعاملات اجتماعی افراد تأثیر گذارند. پایداری اجتماعی باعث افزایش تعاملات اجتماعی و ارتقاء حس تعلق و مشارکت پذیری افراد نسبت به محل سکونت می‌شود. رسیدن به پایداری اجتماعی از طریق افزایش تعاملات اجتماعی وابسته به عوامل متعددی است که یافته‌های تحقیق عوامل مؤثر بر افزایش تعاملات را از طریق چهار مؤلفه هویت، حس تعلق، امنیت و مشارکت، با چهار دسته کلی عوامل فردی، عوامل ادراکی، عوامل کالبدی و عوامل اجتماعی نشان می‌دهد. تعامل اجتماعی را می‌توان تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران، جهت پاسخ به برخی نیازهای فردی مانند هویت و حس تعلق، و زمینه‌سازی برای رسیدن به برخی نیازهای اجتماعی از جمله امنیت و مشارکت دانست.

رضایی و همکاران در پژوهش خود تحت عنوان تحلیل اثر متقابل ویژگی‌های رفتاری ساکنین و محیط کالبدی فضاهای مسکونی در رویکرد طراحی پیشگیرانه از جرم (نمونه موردی محله طبرستان طبرستان شهر ساری) نشان دادند: شهرها سیستم‌های اجتماعی و اقتصادی پایدار و پیچیده‌ای هستند که اگر عوامل تعادل آنها، مانند امنیت کنترل نشود، روبه نابودی می‌روند. یکی از جدیدترین رویکردها در برابر بحران امنیت شهری توجه به نسل جدید پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی است. همچنین می‌توان گفت که با در نظر گرفتن کاربری‌های متجانس و همسو، حس تعلق مکان، حس مالکیت فضایی، انگیزه و برانگیختگی رفتاری افزایش و به تبع آن امنیت محیطی به طور محسوسی افزایش می‌یابد.

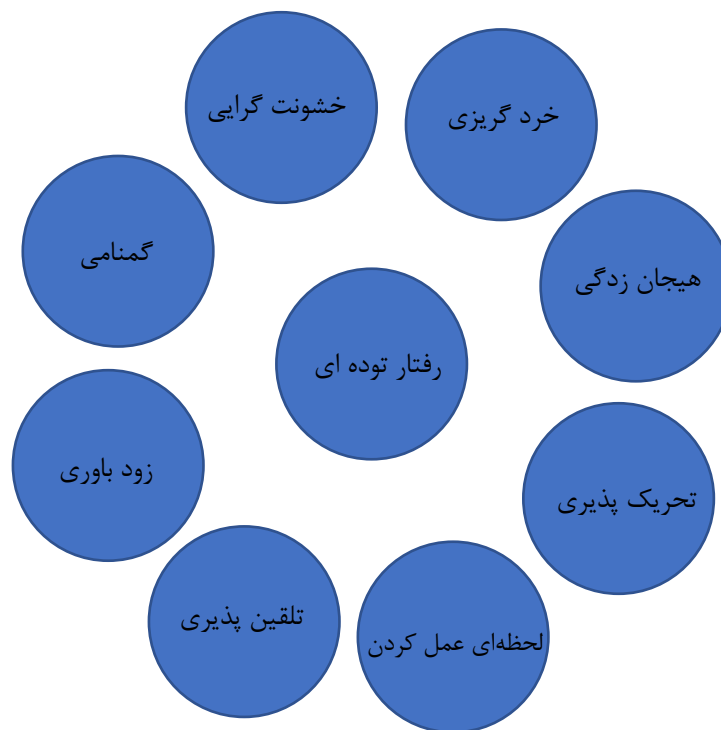
وروایی و حاتم زاده در پژوهش خود تحت عنوان پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی (مورد مطالعه: خیابانهای اصلی منطقه ۴ شهرداری شهر کرمانشاه) نشان دادند: به دلیل رشد سریع و شتابان جمعیت شهری در اکثر کشورهای جهان و افزایش بی رویه ناهنجاری های اجتماعی در شهرها، لزوم به بررسی های محیط و جرایم شهری به وجود آمده است. این امر باعث شد تا دیدگاه ها و نظریات جدیدی برای فهم بهتر رابطه مکان و جرم مطرح شود. در این میان پیشرفت های فنی ابزارهای مکانی و از جمله تکنیک های جدید تهیه نقشه های جرم، راهیابی رایانه به پژوهش های کاربردی، به ویژه به کارگیری نرم افزارهای سامانه اطلاعات محیط در تحلیل فضایی جرایم شهری نقش بسیار مؤثری در ارتقاء سطح کیفی این بررسی ها داشته است. از طرفی، امروزه با تلفیق و ترکیب نظریات و رویکردهای مکانی و به کمک ابزارهای جدید، دستیابی به نتایج دقیق تر و با سرعت عمل قابل ملاحظه، امکان پذیر شده است. این یافته ها کمک مؤثری به پیشگیری از جرم از طریق طراحی مناسب تر محیط های شهری همراه با امکان کنترل اجتماعی و غیررسمی بهتر، شناسایی کانون های جرم خیز و کنترل بهتر این مکان ها و تغییر آنها به فضاهای مقاوم در برابر جرم کرده است. علاوه بر این، از طریق برخی از دیدگاه های فوق، امکان پیش بینی و کشف محل تقریبی سکونت مجرمین با توجه به دو عامل فاصله و مکان وقوع جرم فراهم شده است. (Doob Brayan , 1998)

روش تحقیق

این پژوهش جنبه ی مروری داشته و به سبب وجوه فراوانی که موضوع پژوهش داراست، روش گردآوری اطلاعات به روش اسنادی است و در نهایت برای تجزیه تحلیل اطلاعات جمع اوری شده در حوزه ی مبانی نظری و ارتباط بین وجوه از روش استدلال منطقی و با تکیه بر ادراک و بینش نگارندگان استفاده شده است.

یافته ها

توجه به رفتار توده ای و ویژگی های رفتاری توده امر مهمی است که چنانچه طراح معمار و شهرساز به هنگام طراحی خود توجه به آن داشته باشد می تواند در شکل دهی به رفتار های مثبت اجتماعی و شهروندی کمک شایانی کرده و در پیشبرد و ارتقای زیست شهروند و فرهنگ تعاملات اجتماعی اثر گذار باشد. رفتار توده ای در واقع رفتار جمعی از انسان ها است که با هدف مشترکی در مدت زمانی خاص گرد هم آمده اند و به سبب حضور و تماس فیزیکیشان، از یکدیگر اثر می پذیرند. رفتار توده ای شامل ویژگی های زیست که توجه و سازماندهی آنها را مهم می سازد. این ویژگی ها شامل هیجان زدگی توده، تحریک پذیری توده، لحظه ای عمل کردن، تلقین پذیری، زودباوری، گمنامی، خشونت گرایی و خرد گریزی است.

دیاگرام (۲): انواع ویژگی های رفتار توده ای (ماخذ: نگارنده)

هدف مشترک و تماس فیزیکی توده گاه سبب می شود که هیجانات و رفتارهای احساسی بر هم تاثیرگذارده و تا به آن حد افزایش یابد که از کنترل رسمی خارج شده، پیامدهای غیرقابل پیش بینی داشته باشد. بنابراین یک معمار و نیز طراح شهری لازم است توجه خود را به هنگام طراحی به شکل گیری رفتار توده ای و ویژگی هایی آن و اثراتی که توده از طراحی او می پذیرد، مبذول دارد.

بحث و نتیجه گیری

مهندسان معماری و شهرسازی می توانند فضاهایی ایجاد کنند که مردم را به هم نزدیک یا از هم دور کنند. همچنین می توانند احساس امنیت و راحتی را تقویت کرده، یا اینکه بر شلوغی و روان پریشی افراد اجتماع بیافزایند. نوع و شکل، عوامل و شیوه های طراحی نیز در رفتار افراد تاثیرگذار است. امروزه توجه به این نکته که فضاهای شهری صرفاً محل تردد شهروندان از محل سکونت به محل کار و یا تنوع نبوده، بلکه مکان هایی برای حضور مردم و تعامل اجتماعی آنها است؛ در طراحی شهری حائز اهمیت است. بنابراین طراحی فضاهای شهری باید به نحوی صورت گیرد که بتواند باعث افزایش آسایش شهروندان و ارتقاء کیفیت تعامل میان آنها باشد. این مهم می تواند باعث ایجاد رفتارهای مثبت در شهروندان گردد. به این طریق می توان از بروز بسیاری از ناهنجاری ها جلوگیری نمود. پرداختن به رفتار توده ای به عنوان نوعی از رفتار که روزانه و به تعدد در فضاهای شهری شکل می گیرد و به سبب جلوگیری از پیامدهای منفی آن دارای اهمیت است. در رفتار توده ای گاه می بینیم که هیجانات و رفتارهای احساسی توده بر هم تاثیرگذارده و تا به آن حد افزایش یابد که از کنترل رسمی خارج شده، پیامدهای غیرقابل پیش بینی داشته باشد. بنابراین یک معمار و نیز طراح شهری لازم است توجه خود را به هنگام طراحی به شکل گیری رفتار توده ای و ویژگی هایی آن و اثراتی که توده از طراحی او می پذیرد، مبذول دارد.

با توجه به گستره ی نظری موجود، یافته ها و محدودیت های حاضر، می توان پیشنهادها و جهت گیری های پژوهشی زیر را ارائه نمود که فراهم کننده زمینه های پژوهشی جدید می باشند:

پیشنهاد می شود که انجام پژوهش در خصوص چگونگی برنامه ریزی در جهت بهبود طراحی شهری در راستای کنترل مثبت رفتار توده ای بررسی شود.

در پژوهش های آینده، عوامل مداخله گری همچون رنگ، فضاها، سبز، مبلمان شهری و تاسیسات شهری و... در چگونگی ایجاد و شکل دهی به رفتار توده ای مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- پاکزاد، جهانشاه و بزرگ، حمیده، ۱۳۹۱، *الفبای روانشناسی محیط برای طراحان*، چاپ اول، تهران، انتشارات آرمانشهر
- ترکمان، احمد، قائد، مجتبی و شمتوب، سوگل، ۱۳۹۶، *پاتوق، فضای جمعی شهری و معماری و محل تعاملات اجتماعی و فرهنگی (نمونه موردی شهر برازجان)*، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال هشتم، شماره سی و یکم، زمستان ۱۳۹۶
- جامه بزرگ، زهرا، نجفی، آراز، فخار، زرین و حیدری باباکمال، یداله، ۱۳۹۹، *بررسی سازمان فضایی و کالبدی محله های تاریخی شهر همدان در دوره قاجار و تأثیر آنها بر توسعه روابط اجتماعی*، فصلنامه علمی مطالعات باستان شناسی پارسه، سال چهارم، شماره چهارده، زمستان ۱۳۹۹
- رحمت، محمدرضا، ۱۳۹۹، *تأثیر معماری بر وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی*، فصلنامه پژوهش های حقوقی میان رشته ای، دوره اول، شماره اول، بهار ۱۳۹۹، ۱۴-۳۰
- رضایی، آریان، غفوری، مهدی و ذبیحی، حسین، ۱۴۰۰، *تحلیل اثر متقابل ویژگیهای رفتاری ساکنین و محیط کالبدی فضاها مسکونی در رویکرد طراحی پیشگیرانه از جرم (نمونه موردی محله طبرستان طبرستان شهر ساری)*، دو، فصلنامه علمی معماری، شهرسازی و هنر فضای زیست، سال دوم، شماره اول
- ستوده، هدایت اله، ۱۳۸۷، *روانشناسی اجتماعی*، چاپ اول، تهران، انتشارات آوای نور
- عضدانلو، حمید، ۱۳۸۶، *آشنایی با مفاهیم تناسی جامعه شناسی*، تهران، انتشارات نی
- مزینی، منوچهر، ۱۳۷۵، *فرهنگ و زیبایی شناسی شهری*، فصلنامه فرهنگ عمومی، دوره اول، شماره اول، زمستان ۱۳۷۵
- ۶۴-۶۵
- وروایی، اکبر و حاتم زاده، جمشید، ۱۳۹۴، *پیشگیری از جرم از طریق معماری و شهرسازی (مورد مطالعه: خیابانهای اصلی منطقه ۴ شهرداری شهر کرمانشاه)*، فصلنامه انتظام اجتماعی، سال هفتم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴، ۸۳-۱۱۴

Couch, carl j. Kollektiven Verhaltens. (1973). *Heinz and Schober, Hermann lucherhand Verlag, Darmstadt.*

Doob, Brayan. (1998). *Sociology: An Introduction, Newyork, Longman.*

Gehl, J. (2004). *Public spaces, public life. Copenhagen : Danish architectural press.*

Le Bon, Gustave. *The crowds: A study of the popular mind.* (1896). *Batoche book.*

An overview of the importance of mass behavior and attention to it in the design of Urban public spaces

Rouh Alah Rahimi

PhD in architecture, university professor and assistant professor at Mazandaran University
r.rahimi@umz.ac.ir

Mohammad Farid Farirzadeh (author in charge)

Master's student in the field of architecture at Mazandaran University
mffarirzadeh@gmail.com

Abstract

The surrounding environment has a tremendous effect on people's behavior. In the field of urban planning and architecture, the type of housing and its descriptive elements can influence the lifestyle and social interactions of people in the society. In addition to the type and form of housing, design factors and methods also affect people's behavior. These factors, along with the type and shape of the design, can shape human behavior. Social behavior and mass behavior are two types of effective behavior of design methods and factors. This article was written with the aim of investigating the importance of mass behavior and paying attention to it in the design of urban public spaces. In this article, data collection was done by documentary method, and finally, to analyze the data collected in the field of theoretical foundations and the relationship between aspects, the method of logical reasoning was used, relying on the perception and insight of the authors. The result is that mass behavior includes features that make their attention and organization important. These features include mass excitement, mass excitability, momentary action, suggestibility, credulity, anonymity, violence, and irrationality, and therefore, an architect as well as an urban designer must pay attention to the formation of mass behavior and its characteristics and the effects that the mass receives from his design.

Key words: social behavior, mass behavior, public spaces, architectural design methods and urban planning